

JAN JENÍK

NÁZVY STŘEDOEVROPSKÝCH POHOŘÍ ROZDĚLENÝCH STÁTNÍ HRANICÍ

J. Jeník: *Oronyms of Central European Mountains Divided by national boundaries.* – Geografie-Sborník ČGS, 103, 2, pp. 101 – 107 (1998). – A lot of confusion is encountered in coarse-scale maps in atlases from English speaking countries as regards oronyms of the mountains situated at the edge of the Bohemian Massif. Political and administrative boundaries often cut these regions. There is no general rule: either only transboundary oronyms spelled in randomly chosen language are shown, or national oronyms along the political boundaries are used. The oronyms belonging to the „Bohemian Forest“ take a number of different forms; in the „Ore Mountains“ mostly the German name „Erzgebirge“ is used. In the region along the Czech/German/Polish boundary the transboundary oronym „Sudetes“ – in either of its four language forms – is used.

KEY WORDS: transboundary mountain range – oronym – Bohemian Massif – Bohemian Forest – Ore Mountains – Sudetes.

Úvod do problému

Na území jednotlivých evropských států se používají tradičně ustálená národní jména anebo interně schválený systém zeměpisného názvosloví vysočin, který se většinou opírá o přirozené geomorfologické celky. Oronyma doporučená v České republice vycházejí z geomorfologické struktury Českého masivu a Západních Karpat (Demek a kol. 1987; Český úřad zeměměřičský a katastrální 1996). Vyvýšené okraje geologické struktury Českého masivu tvoří po staletí zároveň politicko-administrativní hranice, kterými byly příslušné hornatiny podélně rozděleny na části patřící v současné historické epoše čtyřem suverénním státům – Rakousku, Německu, Česku a Polsku. Názvy jedné a téže hornatiny (resp. soustavy hornatin) se tvořily na dvou či třech jejích stranách, v různém historickém kontextu a sémantickém prostředí. Vzniklé a do literatury proniklé názvy se proto vztahují buď (1) jen k části hornatiny ležící na území jednoho ze států, nebo (2) k celému geomorfologickému celku po obou či třech stranách politické hranice, nebo (3) se různě překrývají.

U pohoří ležících zcela na území jednoho státu lze při výměně informací, v cizojazyčné literatuře a na mapách dodržovat doporučený princip „nepřekládat národní jména“. Pro všechny důležité hornatiny a zvláště velehornatiny – např. *Alpy*, *Apeniny* nebo *Apalačské pohoří* – vznikají samozřejmě názvoslovné ekvivalenty – exonyma – i v jazycích, jimiž se na území hornatiny vůbec nemluví. Naléhavý názvoslovný problém vzniká u pohoří dělených státní hranicí, protože v běžných přeshraničních kontaktech a zejména v přírodních i socioekonomických vědách, dopravě, ekonomice a turistice je zapotřebí jedno společné jméno pro celistvou hornatinu územně přesahující hranice dvou nebo i více států. Taková potřeba je např. v environmentalistice, viz např. UNESCO (1994). Pak je nezbytné (1) jasně vymezit ekvivalentní národní

oronyma pro celou hornatinu i odpovídající části hornatiny po stranách hranice a (2) dohodnout mezi zúčastněnými stranami vhodný cizí ekvivalent (exonymum) pro běžné spojovací (kongresové) jazyky. Protože v euroamerické kulturní sféře svou spojovací úlohu již ztratila latina, na vhodná exonyma čeká zejména angličtina – *lingua franca* současné vědecké literatury a informatiky.

Potřebu jednotného názvosloví v pohořích střední Evropy lze seznat v literatuře i na mapách mnoha oborů, ve vědeckých pojednáních i jejich překladech, ve víceborových vědeckých dokumentech i cizojazyčných textech turistických průvodců (viz např. Arends a kol. 1995, Pfaffl 1996, Jeník 1996, 1997a, b). Zřetelným odrazem stávajících problémů jsou mapy malého měřítká ve světových atlasech, které poskytují – podobně jako vhodně interpretované letecké nebo družicové snímky – potřebný nadhled na fyzicko-geografickou situaci ve středoevropském prostoru. Na těchto mapách (zde uvažujeme mapy v měřítku menším než 1:2 000 000) se běžně kombinují prvky georeliéfu s politicko-administrativními hranicemi a kartograf má obtížnou úlohu při umisťování platných oronym. Pojmenovány mohou být jen výrazné hornatiny a názvy se musí přizpůsobit disponibilní ploše. Přijaté řešení se může v atlasech značně lišit a je příčinou nedorozumění jejich uživatelů.

Atlasy vydané v anglofonní oblasti

Pro současnou výměnu geografické informace jsou důležité odborné publikace a atlasy vydané v anglofonních zemích. Tyto prameny se široce využívají v mezinárodních stycích, jmenovitě v přírodních i socio-ekonomických vědách, dopravě, environmentalistice a turistice. Provedli jsme proto orientační analýzu názvosloví středoevropských hornatin v 10 atlasech, vydaných velkými nakladatelstvími ve Velké Británii (Londýn, Oxford) a Spojených státech (Washington, New York). V tabulce 1 a textu tohoto článku si na mapách malého měřítká všímáme horského názvosloví ze tří hledisek: 1. podle polohy oronyma ve vztahu k čáře státní hranice, 2. podle přítomnosti resp. nepřítomnosti oronyma v některé z uvedených poloh a 3. podle sémantické příslušnosti jednotlivých oronym. Vycházíme z předpokladu, že autoři a vydavatelé anglických atlasů nejsou zatíženi jednostranným národnostním hlediskem ani politickými aspekty, jež poznamenaly identitu přeshraničních hornatin ve střední Evropě.

V dalším českém textu budeme pro analyzované přeshraniční hornatiny používat česká oronyma ve smyslu geomorfologického členění ČR (Demek a kol. 1987) u vědomí, že jejich bilaterální případně trilaterální ekvivalence nebyla dosud rakouskými, německými a polskými partnery jednoznačně přijata.

V analyzovaných anglických atlasech se pojmenování těchto pohoří vyskytuje ve čtyřech variantách (viz tabulku 1):

1. Jedno společné jméno hornatiny je vytištěné podélně středem hraniční čáry (většinou po hřebetnici), aniž jsou souběžně a zvláště uváděna národní oronyma sousedících států. Pro první seznámení s georeliéfem střední Evropy je toto řešení nejprehlednější a z hlediska kartografa jistě nejsnazší. V analyzovaných 10 anglických atlasech se s touto úpravou setkáváme na všech stranách České kotliny celkem 14krát, z toho 7krát v *Krkonošsko-jesenické soustavě* (vysokou frekvenci mají jazykové ekvivalenty pro *Sudety*), 5krát v *Krušnohorské hornatině* (zvýšená frekvence patří německému názvu *Erzge-*

Tab. 1 – Názvy pohoří na obvodu České republiky v 10 atlasech vydaných v anglofonní oblasti (pro srovnání přidán atlas vydaný v Praze); Z – jméno vně hranice ČR, P – přeshraniční jméno, V – jméno uvnitř hranice ČR, 0 – název neuveden (citace atlasu a měřítko příslušné mapy jsou v připojeném seznamu)

Pohoří (česky) Atlas		Šumavská soustava	Krušnohorská hornatina	Krkonosko-jesenická soustava
Collins 1997	Z	0 Oberpfälzer Wald	0	0 0
	P	Böhmerwald	Erzgebirge	Sudety
	V	Šumava Český les	0	0 0
National Geographic 1995	Z	Böhmerwald	0	0 0
	P	0 0	Erzgebirge	Sudeten
	V	Šumava Český les	0	0 0
Oxford Hammond 1993	Z	Böhmerwald Oberpfälzer Wald	Erzgebirge	0 0
	P	0 0	0	Sudeten
	V	Šumava Český les	Krušné hory	0 0
Philip's Concise 1995	Z	0 0	0	0 0
	P	Böhmerwald	Erzgebirge	Sudety
	V	0 0	0	Krkonoše 0
Philip's for Africa 1966	Z	0 0	Erz Gebirge	Giant Mts. 0
	P	0 0	Ore Mountains	Sudeten Highlands
	V	Bohemian Forest	0	0 0
Premier World 1997	Z	Bohemian Forest	Ore Mountains	0 0
	P	0 0	0	Sudetes
	V	0 0	0	0 0
Reader's Digest Illustr. 1997	Z	0 0	Ore Mountains	0 0
	P	Bohemian Forest	0	Sudetes
	V	0 0	0	0 0
The Times Comprehens. 1997	Z	0 0	0	0 0
	P	0 0	Erzgebirge	Sudety
	V	Böhmerwald	0	Krkonoše Orlické hory
The Times New Gener. 1997	Z	0 Oberpfälzer Wald	0	0 0
	P	Böhmerwald	Erzgebirge	Sudety
	V	Šumava Český les	0	0 0
World Atlas Dorling Kind. 1997	Z	Bohemian Oberpfälzer Forest Wald	Erzgebirge	0 0
	P	0 0	0	Sudeten
	V	Bohemian Forest	Krušné hory	0 0
Velký atlas světa GeoCenter Int. 1995	Z	0 Oberpfälzer Wald	0	Krkonoše (!) 0
	P	Šumava 0	0	0 0
	V	0 0	Krušné hory	0 Jeseník

birge) a 2krát v *Šumavské soustavě* (použita jsou oronyma *Böhmerwald* a *Bohemian Forest*). V posledně jmenované soustavě je jediné integrující oronymum buď omylem nebo z nejasnosti podkladů vytištěno ještě 2krát na české straně a 1krát na straně rakousko-bavorské.

2. Společné jméno podélně středem hraniční čáry je navíc doprovázeno národním názvem na jedné straně nebo dvěma národními názvy po obou stranách hranice, což na malé ploše mapy malého měřítka vypadá nepřehledně a redundantně. Toto řešení se vyskytuje 2krát v *Šumavské soustavě* a 3krát v *Krkonošsko-jesenické soustavě* a zřetelně naznačuje potíže kartografa s vyhledáním ekvivalentních názvů nebo neznalost skutečného členění příslušného pohorí.

3. Po stranách hraniční čáry jsou protilehle umístěna národní oronyma, což vyhovuje zastáncům výhradního používání národního názvosloví, ale pro mimoevropské uživatele atlasu nevyklučuje představu dvou souběžných hřebenů a vzbuzuje pochybnost o integritě celého pohorí. Toto řešení se vyskytuje 2krát v *Krušnohorské hornatině* a 5krát v *Šumavské soustavě*. V druhém případě jde o nedorozumění vlivem trilaterálního charakteru pohorí na rakousko-německo-české hranici.

4. Vytištěno je pouze jedno jméno na jedné straně hraniční čáry, což navrhuje předpoklad, že převážná plocha hornatiny patří jednomu ze sousedících států, zvláště když má oronymum odpovídající jazykový tvar. Toto řešení se vyskytuje 2krát v *Šumavské soustavě* a 2krát v *Krušnohorské hornatině* a je pravděpodobně výsledkem nedostatečné orientace vydavatele světového atlasu v geografii střední Evropy. V prvním případě je celá horská soustava popsána na české straně dokonce německým názvem, v druhém případě je pouze na německé straně vytištěno anglické *Ore Mountains*.

Názvosloví jednotlivých soustav

Velké rozdíly v názvosloví středoevropských hornatin vyplývají z odlišné podrobnosti podélného členění dotyčných soustav a z odlišného jazyka uplatněného ve jménech.

Šumavská soustava. Tato rozsáhlá soustava je rozčlankována na řezu podélném i na profilu příčném na dílčí vysočiny. Pro mapy malého měřítka a světové atlasy by nepochybně bylo potřebné jediné jméno zahrnující na české straně *Český les*, *Všerubskou vrchovinu*, *Šumavu* a *Novohradské hory* (Demek a kol. 1987) a na německo-rakouské straně *Oberpfälzer Wald*, *Hoher Böhmerwald*, *Bayerischer Wald*, *Böhmerwald* a *Freiwald* (viz např. Sendtner 1860, Pfaffl 1996). Pro tento geomorfologický, geobotanický i socioekonomický celek neexistuje český ekvivalent, ačkoli již Strabón a Ptolemaios znali jméno *Silva Gabreta*.

Ve starších atlasech i v analyzovaných současných atlasech se pro *Šumavskou soustavu* používají (viz tabulku 1) v širším smyslu německé jméno *Böhmerwald* (5krát v tomto pojetí) a anglické *Bohemian Forest* (4krát v tomto pojetí). Žel obě jména se ve stejném souboru atlasů objevují také v užším smyslu, pro hřeben *Vysoké Šumavy* s vrcholem Gross Arber (1 456 m): 1krát *Böhmerwald*, 1krát *Bohemian Forest*. Problémem je nejasné využívání názvu *Bayerischer Wald*, který se v analyzovaných atlasech jednotně vyskytuje výhradně ve spojení s nižší hornatinou podél Dunaje (nezachyceno v tabulce 1); z hlediska bavorské populace toto jméno zahrnovalo celou oblast mezi Dunajem a německo-českou hranicí (Sendtner 1860), ale zejména po druhé světové

válce se s velkou frekvencí začalo používat jen pro bavorskou stranu *Vysoké Šumavy* (*Hoher Böhmerwald* – Pfaffl 1996). Nelze se divit, že v analyzovaných atlasech chybí k českému názvu *Šumava* jednoznačný ekvivalent. Ke složitosti přispívá i existence oronyma *Český les*, jež má významovou podobnost se jmény *Böhmerwald* nebo *Bohemian Forest*, ale na německé straně má zcela jasný ekvivalent *Oberpfälzer Wald*.

Krušnohorská hornatina. V analyzovaných atlasech není *Krušnohorská hornatina* dále členěna a na jejich mapách malého měřítka nejsou identifikovány ani *Smrčiny*/*Fichtelgebirge* ani *Děčínská vrchovina* (tabulka 1). Výšková i prostorová dominance *Krušných hor* (s Klínovcem 1 244 m) přispěla k tomu, že ekvivalent jejich jména (5krát *Erzgebirge*, 1 krát *Ore Mountains*) byl pro tuto hraniční vysočinu mezi Saskem a Čechami použit v přeshraničním významu. Jinde jména *Erzgebirge* (3krát), *Krušné hory* (pouze 2krát) a *Ore Mountains* (2krát) reprezentují pouze jednu stranu hornatiny.

Krkonošsko-jesenická soustava. Členitý a dlouhý pás pohoří na hranicích Německa, Polska a Čech (s přesahem do Moravy) má v anglických atlasech bez výjimky přeshraniční název se slovním základem „sud“: *Sudety*/*Sudeten*/*Sudeten Highlands*/*Sudetes*. Jednotlivé sudetské vysočiny nejsou na mapách malého měřítka rozlišené a tedy i nejvyšší pohoří Českého masivu *Krkonoše*/*Karkonosze* (Sněžka 1 602 m) je vyznačeno jen výjimečně a vzhledem ke své přeshraniční poloze nepřesně; platné polské jméno *Karkonosze* není vůbec použito a anglický ekvivalent *Giant Mountains* je umístěn jednostranně. Zatímco v polské vědecké literatuře a produkci map zůstal starý geografický, geologický a botanický název *Sudety* (*Sudeti montes*) pevně zakotven, čeští geografové (viz Demek a kol. 1987) a nejnověji i fytogeografové (viz Hejný, Slavík 1988) opustili dříve běžné a sjednocující názvy *Sudety*/*sudetský* – patrně v důsledku jejich politického zneužití v období druhé světové války. Anglické atlasy vypovídají zřejmě nejen o sertvačnosti oronym, ale také o jejich lepší výstižnosti.

Jazykové mutace v názvosloví

Jazykové řešení zeměpisného přeshraničního názvosloví je v anglických atlasech velmi rozdílné. Celkem 12krát je použit německý tvar (3krát *Böhmerwald*, 5krát *Erzgebirge*, 3krát *Sudeten*), 3krát shodný česko/polský tvar *Sudety*, 2krát anglické *Sudetes* a 1krát makarónské *Sudeten Highlands*; pro *Šumavskou soustavu* a *Krušnohorskou hornatinu* není ani jednou použito české jméno v přeshraničním smyslu. Zatímco u map malého měřítka, určených uživatelům na jedné straně hranice, lze akceptovat použití národního jména i v bilaterálním pojetí (např. v českém školním atlasu může jméno *Krušné hory* dobře zastávat roli jména bilaterálního a obdobně jméno *Erzgebirge* na mapě německé) sotva lze souhlasit s tím, že v anglických atlasech je libovolně použito některé z národních oronym pro celé pohoří, ačkoli již existují anglické ekvivalenty.

V případě *Krkonošsko-jesenické soustavy*, zasahující na území tří států, se jistě nejlépe hodí anglicky upravené *Sudetes*, jež vedle atlasů používají také anglicky píšící odborníci, např. klasik světové geomorfologie King (1967). Nehodí se německá úprava *Sudeten*, protože v současnosti do této soustavy patří jen malé území na západním konci kolem Šluknovského výběžku. Hybridní (makarónský) tvar *Sudeten Highlands* se vyskytl jen ve starším anglickém atlasu.

Také trilaterálně pojaté oronymum *Bohemian Forest* je vhodné v kontextu jiných používaných jmen (*Thuringian Forest, Black Forest, Palatinate Forest*, atd.) U českých autorů se pro *Šumavu* rozšířilo makarónské česko-anglické oronymum *Sumava Mountains*, které je málo vhodné proto, že nutně vytváří potřebu paralelního německo-anglického tvaru (podrobněji viz Jeník 1996). Tři z analyzovaných atlasů použily buď v úzkém nebo širším smyslu dávno v literatuře se objevující exonymum *Ore Mountains*. Podobně se nelze obejít bez bilaterálního anglického exonyma *Giant Mountains* v Krkonoších, kterými se zabývá rozsáhlá vědecká literatura a jež navštěvují turisté z celé Evropy. Velmi rozšířený tvar *Krkonoše Mountains* by vedl k zavedení souběžného *Karkonosze Mountains* (Jeník 1997b).

Pro zatím anglicky nepojmenované význačné části středoevropského georeliéfu bude vhodné hledat nebo vytvářet nová anglická exonyma. V procesu, který není nepodobný někdejší latinizaci ve středověké vědě, je pravděpodobný nárůst potřebu vhodných anglických exonym a v dalším kroku také názvů v jiných kongresových jazycích. V tomto smyslu byl již na české straně učiněn vstřícný krok názvoslovnou komisí Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního (1996).

Závěr

Analýza deseti atlasů světa, vydaných v anglofonní oblasti, prokázala, že v názvosloví středoevropských hornatin existuje nedorozumění, způsobené libovolným používáním národních jmen a nesystematickým uplatněním vhodných anglických exonym. Z důvodů historických a geopolitických nedošlo v této oblasti k ustálení a patřičnému navázání národních jmen ani pro trilaterální *Šumavskou soustavu* a *Krkonošsko-jesenickou soustavu* ani pro bilaterální *Krušnohorskou hornatinu*. Mapy malého měřítka ukazují, že v mnoha případech nejsou dořešeny německé, rakouské, české a polské ekvivalenty oronym. Globalizace vědeckých kontaktů, přeshraniční kontakty a aktivita v celoevropských a transatlantických seskupeních budou klást zvýšený požadavek na hladkou orální a písemnou komunikaci, jejíž součástí je jistě i ustálené geografické názvosloví v hlavních „kongresových jazycích“, především však v angličtině.

Použité atlasy: (viz tabulka 1)

1. Collins Illustrated Atlas of the World. Harper Collins Publ., London, 1997. Mapa 1:5 000 000.
2. National Geographic Atlas. National Geographic Society, Washington, 1995. Mapa 1:2 251 000.
3. Oxford Hammond Atlas of the World. Oxford University Press, Oxford, 1993. Mapa 1:1 000 000.
4. Phillip's Concise World Atlas. BCA, London/New York, 1995. Mapa 1:3 100 000.
5. Philip's Modern College Atlas for Africa., 7th ed. G. Philip & Son Limited, London, 1996. Mapa 1:5 000 000.
6. Premier World Atlas. Rand McNally et Comp., 1997, USA. Mapa 1:5 000 000
7. Reader's Digest Illustrated Atlas of the World. The Reader's Digest Ass. Ltd., London/New York, 1997. Mapa 1:3 000 000.
8. The Times Atlas of the World. Comprehensive edition. Times Books, London, 1997. Mapa 1:2 500 000.

9. The Times Atlas of the World. New Generation Edition. Times Books, London, 1997. Mapa 1:5 000 000.
10. World Atlas. Dorling Kindersley, London, 1997. Mapa 1:2 500 000.
11. Velký atlas světa. GeoCenter International, Praha, 1995. Mapa 1:2 500 000.

Literatura:

- ARENDS, A., ČEŘOVSKÝ J., PICKOVÁ G. (1995): Transboundary biodiversity conservation. Selected case studies from Central Europe. Ecopoint, Praha, 48 s.
- Český úřad zeměměřičský a katastrální, názvoslovná komise (1996): Vžitá česká vlastní jména geografická. Praha.
- DĚMEK, J. a kol. (1987): Zeměpisný lexikon České socialistické republiky: hory a nížiny. Academia, Praha, 584 s.
- HEJNÝ, S., SLAVÍK, B., red. (1988): Květena České socialistické republiky, I.díl. Academia, Praha, 557 s.
- JENÍK, J. (1996): Oronyms of a mountain massif shared by three countries. *Silva Gabreta*, 1, Správa nár. parku Šumava, Vimperk, s.11-19.
- JENÍK, J. (1997a): Nedělitelnost bilaterálních Krkonoš. Konference „Geoekologické problémy Krkonoš“. Abstrakty, Karkonoszki Park Narodowy, Przeseseka, s. 15-17.
- JENÍK, J. (1997b): Jak pojmenovat mezinárodně proslulá Krkonoše. *Krkonoše*, 30, č. 8, Správa Krkonošského nár. parku, Vrchlabí, s. 6-7.
- KING, L. (1967): The morphology of the Earth, Oliver and Boyd, Edinburgh/London, 726 s.
- PFÄFFL, F. A. (1996): Zur Geographie des Bayerischen Waldes und Böhmerwaldes. *Silva Gabreta*, 1, Správa nár. parku Šumava, Vimperk, s. 21-25.
- SENDTNER, O. (1860): Vegetations-Verhältnisse des Bayerischen Waldes nach den Grundsätzen der Pflanzengeographie. Literarisch-artistische Anstalt, München, 505 s.
- UNESCO (1994): Trilaterální koncept rozvoje: Bayerischer Wald/Šumava/Mühlviertel. TERPLAN, Praha, 139 s.

Summary

ORONYMS OF CENTRAL EUROPEAN MOUNTAINS DIVIDED BY NATIONAL BOUNDARIES

Coarse-scale maps in recently published atlases display a considerable confusion with regard to the oronyms of the Central European mountains. These highlands are situated at the elevated edge of the Bohemian Massif and mark the historically stabilized national boundaries. Lacking any consistence, these maps contain either transboundary names spelled in arbitrarily chosen language, or national oronyms along the political boundary. In the latter case, the unifying name of the entire mountain range is left questionable. The English forms for the most important mountain systems are available, but their application seems to be rather inconsistent. In the *Bohemian Forest*, a range shared by three countries, the transboundary names vary in their territorial coverage and their equivalence a lot. Along the German/Czech/Polish boundary, most of the coarse-scale maps prefer the *Sudetes*. This name, however, takes four different linguistic mutations. The *Giant Mountains*, the much visited range of the *Sudetes*, are left unidentified which is contrary to the educative goals of the usual atlases.

(Pracoviště autora: katedra botaniky Přírodovědecké fakulty UK, Benátská 2, 128 01 Praha 2.)

Do redakce došlo 2. 2. 1998

Lektorovali Václav Král a Ludvík Mucha